

УДК: 339.137.2(49711):339.923
(4-672EU)

Примљено: август 2010.

Прихваћено:
27. 9. 2010.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС
NATIONAL INTEREST

Година VI, vol. 8

Број 2/2010.

стр. 205-228

*Љубодраг Савић**

КОНКУРЕНТНОСТ СРПСКЕ ПРИВРЕДЕ КАО ПРЕТПОСТАВКА УЛАСКА У ЕВРОПСКУ УНИЈУ **

Резиме

Већ неколико деценија у Србији се веома озбиљно размишља о уласку у Европску унију. И поред тога што се у последње време активно ради на испуњавању критеријума предвиђених за земље које желе да постану чланице ЕУ, тренутно се налазимо на пола пута. Крајем прошле године потписан је Споразум о стабилизацији и придруживању, који још увек није ратификовала већина чланица ЕУ, док Србија овај уговор једнострано примењује од 1. јануара текуће године. Наредна степеница је стицање статуса земље-кандидата. На том дугачком и захтевном путу наша земља се суочава са бројним и чини се тешко премостивим препрекама, везаним за дефинисање коначног статуса Косова и сарадњу са Хашким трибуналом.

* Економски факултет, Београд

** Чланак проф. Љубодрага Савића под насловом „Утицај економске кризе на земље у транзицији – чланице ЕУ“, објављен у часопису Национални интерес, бр. 1, 2010, стр. 127-154, уз сагласност аутора пренет је из часописа за друштвене науке *Теме*, бр. 2, 2010, стр. 525-539, Ниш, април-јун 2010. Иворни наслов чланка гласи: „The Impact of the Economic Crisis on the Countries in Transition Members of the EU“. Омашком уредника у прошлом броју часописа није наведен изворник.

Економски развој Србије, темељен на приливу страног капитала, озбиљно успорава, откривајући бројне и крупне структурне проблеме, који нису на адекватан начин решени, спровођењем транзиционих реформи у последњој деценији. Већина наших тренутних тешкоћа (негативне стопе раста БДП-а, висок и константан дефицит спољно-трговинске размене, огромна незапосленост, дефицит државног буџета, висок и растући спољни дуг...) у крајњој линији су последица изразито ниске конкурентности српске привреде.

У одговору на питање како повећати конкурентност српске привреде, као неопходне претпоставке за ефикаснији развој, односно убрзање европског пута Србије, најпре ћемо оцијенити транзиционе ефекте досадашњег развоја и глобалну конкурентност Србије и неких земаља из непосредног окружења. Затим ћемо анализирати основне узроке слабе глобалне конкурентности Србије, а у закључном делу размотрити могуће мере за њено радикалније и брже побољшање. Кључне речи: развој, транзиција, структурне промене, конкурентност, чланство у ЕУ

Увод

Идеја о уласку Србије у Европску унију је стара неколико деценија. Мало је познато да је бивша СФРЈ, прва од бивших социјалистичких земаља, имала веома озбиљну понуду да буде придружени члан Европске економске заједнице. Иако је то одговарало западном делу тадашње подељене Европе, а и СФРЈ, то се није десило из сасвим очекиваних разлога. Приступање ЕЕЗ је подразумевало корениту промену друштвеног, политичког и економског система тадашње државе. Уместо једнопартијског требало је увести вишепартијски систем и парламентарну демократију, уз поштовање људских права, државну и друштвену својину је требало заменити приватном, а економски систем учинити рационалнијим и ефикаснијим. За земљу, којој је претио распад и која је живела последње године свога постојања, ово су биле веома радикалне промене, за које нико још није био спреман.

Осамдесете године прошлог века су за већину бивших социјалистичких земаља биле време болног отрежњења, односно постепеног раскида са трауматичном послератном прошлошћу. Већина је била сигурна да је социјализам со-

вјетског типа доживео свој историјски крај, али, веома мало, или скоро ништа, нису знали о свом будућем путу у капитализам. Предуго заштићени моћним шињелом властодржачке Русије, и уживајући у невероватним привилегијама, већина лидера источноевропских социјалистичких земаља се по сваку цену и грчевито борила да остане на власти. Та етапа је симболично, али и суштински окончана падом Берлинског зида 1989. године. Од тада више ништа није исто. Ове земље су ушле у болан, трауматичан и дуготрајан процес транзиције. Десет најуспешнијих земаља су у међувремену постале чланице ЕУ, што би могло значити, да су са више или мање успеха савладале већину препрека, односно предуслова, које треба испунити, да би се постало равноправан члан Европске заједнице народа.

Мањи број европских држава, пре свега земље Западног Балкана, заглибљених у заједничкој ближој или даљој историји, још увек нестрпљиво и помало нервозно чека своју шансу за прикључење ЕУ. Иако се, мање више, све налазе у кључалом балканском лонцу, земље са ових простора нису у истој позицији. Неке су постале кандидати, неке имају потписан споразум о придруживању, а неке су још увек на почетку.

Европски пут Србије, започет још пре неколико деценија, брутално је прекинут распадом СФРЈ, крвавим ратовима током деведесетих и завођењем санкција међународне заједнице. Промена власти, октобра две хиљаде, је милиони грађана Србије отворила нову наду за бржи и ефикаснији улазак у ЕУ. Како ствари тренутно стоје, прикључење Европској унији, је због низа спољних и унутрашњих фактора доста неизвесно. Најчешће спомињане препреке на европском путу Србије су недовољна сарадња са Хашким трибуналом, признавање независности Косова, висок ниво корупције и неефикасан економски систем српске привреде. У овом раду ми ћемо се бавити само достигнутим нивоом развоја српске привреде, односно степеном њене конкурентности, као суштински важном претпоставком за „хватање корака“ са Европском унијом. Способност српске привреде да издржи терет европске конкуренције и вишеструко повећа извоз биће најбољи показатељ нивоа оспособљености Србије за прикључење ЕУ.

Србија је у последњој деценији спровела велики број реформи, чиме је, барем нормативно, остварила извесне

предуслове за чланство у ЕУ. Наравно, предстоји још много тога да се уради. Али, важније од тога јесте практично спровођење усвојених реформских закона. Постоктобарска Србија је остварила запажену статистичку стопу раста БДП-а, а бројни наслеђени економски проблеми деведесетих су постали далека прошлост. Али, да ли су тиме испуњене наде и очекивања милиона грађана Србије, као и да ли је то довољно за успешан европски пут Србије? Ако би успех реформи ценили према месту Србије на листи конкурентности, (93 у 2009. години), могли би моћи закључити да српске реформе нису биле довољно ефикасне.

Пре скоро две деценије (1993), на самиту у Копенхагену, лидери земаља ЕУ су установили три најважнија критеријума, које свака земља мора задовољити ако жели да постане чланица ЕУ. Земља кандидат треба: (1) да има стабилне институције, које гарантују демократију, владавину права, људска права и поштовање мањина; (2) да има здраву тржишну привреду; (3) да преузме у целини правне тековине (законодавство) ЕУ и да се обавезе да ће следити циљеве Европске уније. Циљ овог рада је оцена најважнијих економских индикатора развоја Србије, имајући у виду бројне захтеве Европске уније, које треба да испуне земље кандидати. У том контексту анализираћемо место Србије међу земљама блиског окружења (Бугарска, Румунија, Словенија, Мађарска, Хрватска) од којих су четири чланице ЕУ, док је Хрватска кандидат за чланство и најразвијенија земља Западног Балкана. Словенија и Мађарска се сврставају у групу најуспешнијих земаља у транзицији, док су Румунија и Бугарска мање ефикасне економије, које су примљене у ЕУ, иако нису испуниле све предвиђене критеријуме. Посебна пажња ће бити посвећена анализи конкурентности српске привреде, јер се европска перспектива Србије и ниво конкурентности српске привреде налазе у значајној корелативној вези.

Најважније карактеристике развоја – прва деценија XXI века

По висини стопе раста реалног БДП-а у последњих осам година, Србија се налазила на првом месту у оквиру шест посматраних земаља (слика 1). Ова чињеница се често истиче, као доказ да је Србија у текућој деценији бележила врло успешан развој. Квантитативни раст БДП-а је индикативан

показатељ, али није довољно добар и поуздан, да се само на основу њега извлаче дубљи и дугорочнији закључци. Да би се правилно и поуздано оценио раст БДП-а, мора се пажљиво одабрати базна година, као и поуздана и стандардна методологија обрачуна и праћења БДП-а. Веома важна питања су и висина „цене“ која је „плаћена“ применом текућег модела развоја БДП-а, као и да ли је он дугорочно одржив?

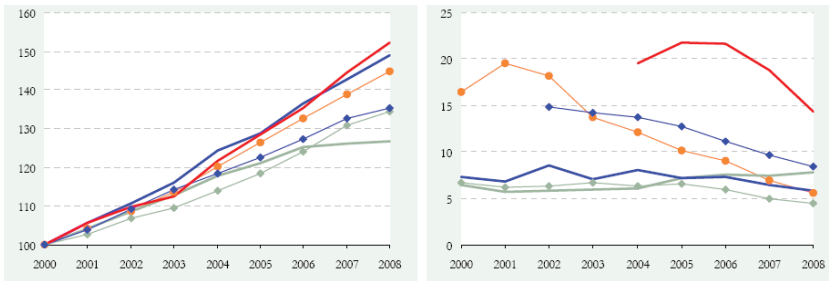
Уколико бисмо достигнути ниво БДП-а посматрали у односу на 1989. годину, коју можемо означити као последњу предтранзициону годину, онда би ситуација у погледу брзине раста БДП-а била сасвим другачија. У свих пет посматраних земаља ниво БДП-а у 2008. години је био знатно изнад нивоа из 1989. године, док је у Србији БДП из 2008. био испод 80% БДП-а из далеке 1989. године. Наравно, многи ће поминути санкције и ратове који су задесили Србију у последњој деценији XX века, али зар и остале земље нису имале велике проблеме везане за тзв. транзициону кризу (све), губитак дугогодишњих тржишта (Словенија и Хрватска тржиште бивше СФРЈ, Мађарска, Румунија и Бугарска тржиште СЕВ-а), раскид са претходним режимом (Румунија драстично, Мађарска и Бугарска у мањој мери), грађански рат (Хрватска у пуној мери и Словенија делимично). Дакле, све земље су имале веће или мање проблеме који су обликовали њихов развој у протекле две деценије.

Методологија мерења раста БДП представља проблем посебне врсте, јер је она у Србији у последње време неколико пута мењана. Не улазећи у суштину промена, не можемо а да се не сложимо са давно изреченим ставом Љ. Маџара, да су социјалистичке земље увек прецењивале, а никад подцењивале остварене резултате. Имајући у виду значајне разлике између „статистичког“ и реалног животног стандарда у Србији, могло би се посумњати и у веродостојност и поузданост наших најважнијих макроекономских показатеља развоја. Променом курса долара, са 16,4 динара у 2000. години на 64,4 динара за 1 долар у 2001. години, БДП Србије је смањен са 23,4 милијарде долара у 2000. години, на 11,5 милијарди долара у 2001. години.¹ Апсолутни прираст БДП-а у периоду 2000-2008. је износио 31 милијарду долара, а од 2001-2008. године „свега“

1 <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php>

19 милијарди долара. Српски БДП по становнику се у 2008. години у односу на 2000. повећао за 1,8 пута (3.184 УС \$ у 2000. години, а 5.796 УС \$ у 2008. години), а у односу на 2001. годину двоструко више, односно 3,7 пута (1.565 УС \$ у 2001. години). Није свеједно коју годину узимамо као базу, пошто ће се добијени закључци драстично разликовати. Према томе, релативно високе стопе раста српског БДП-а у последњој деценији треба ипак посматрати са извесном резервом.

Слика 1
Индекс реалног БДП-а и стопа незапослености Србије и земаља у окружењу

Извор: Конкуренентност и структурне промене 2009, РЗР, стр.1.

◆ Бугарска — Мађарска — Румунија
◆ Словенија ◆ Хрватска — Србија

Важније питање од темпа раста српског БДП-а јесте одрживост модела² на коме се он заснивао. Висок темпо раста српског БДП-а у последњој деценији је оствариван надпросечним растом сектора услуга и врло скромним растом реалног сектора, односно индустрије и пољопривреде. То не би представљало проблем сам по себи, јер се и у високо развијеним земљама претежни део стопа раста БДП-а такође остварује у сектору услуга, да је Србија високо развијена земља и да је такав модел терцијаризације привредног раста утемељен на реалним и одрживим изворима финансирања.

Импулс расту услуга, односно БДП-а је дао огроман увоз (23 милијарде долара у 2008. години). Велику количину увозне робе је требало превести, продати, осигурати, финан-

² Љ. Савић, *Транзиција српске привреде – криза развоја индустрије*, (2008), ЦИД Економски факултет, Београд, стр. 17.

сирати. Хипотетички би смо могли претпоставити да би стопа раста БДП-а била и двоструко виша, да је увоз Србије у 2008. био на пример 50 милијарди долара. Потрошно оријентисани модел развоја српске привреде је олакшан нераеалним подизањем расположиве домаће тражње од стране банкарског сектора, који је по систему „уђеш, изађеш и готово“ нудио на први поглед веома примамљиве и како се чинило, врло повољне кредите. У 2007. и 2008. години вредност домаће тражње³ је премашивала вредност бруто домаћег производа за 23%. Са друге стране девастација реалног сектора и недовољно брз раст српског извоза, су из године у годину повећавале дефицит спољно-трговинског биланса (12 милијарди долара у 2008. години).

Модел је задовољавајуће функционисао све док се огроман и растући дефицит спољно-трговинског биланса могао покривати из прилива страног капитала. У Србију је у последњих осам година по основу новог задужења (24,5 милијарди долара), дознака наших грађана из света (23 милијарде долара) и страних директних инвестиција (15,5 милијарди долара), донација (3,6 милијарди долара) и део прихода од приватизације (2 милијарде долара) ушло 68 милијарди долара. Ако овоме додамо и приходе од извоза (41 милијарда долара), онда би се могло поставити и питање да ли је стопа раста српског БДП-а могла бити и знатно виша? С обзиром да се свет у последње две године налази у тешкој економској кризи, прилив страног капитала (осим дознака) у Србију је рапидно смањен. На недавно одржаном Копаоничком бизнис форуму, високи функционер Светске банке Сајмон Греј, је рекао да Србија свој развој више не може заснивати на приливу страног капитала и да се мора окренути властитим потенцијалима. Ово другим речима значи да претежни део раста БДП-а треба темељити на домаћој штедњи, вишеструком повећању извоза и расту запослености. Искуство других брзо растућих земаља (Кина на пример) упућује на закључак да се задовољавајући и дугорочно одржив раст може најефикасније обезбедити развојем индустрије.

3 С. Стаменковић, М. Ковачевић, В. Вучковић, И. Николић и М. Бушатлија, „Економска политика у 2010. години: ка новом моделу равнотеже“, Зборник *Економска политика Србије у 2010.*, НДЕ, АЕН и Економски факултет, Београд, стр. 20.

Неодрживост српског модела развоја се нарочито показала у 2009. години, када је наш БДП забележио пад од скоро 3 %. Прогнозе за текућу 2010. годину су различите, али се углавном крећу око скромне стопе раста БДП-а од свега 2 одсто, што значи да ће опоравак српске привреде, односно враћање на стање из 2008. потрајати и током 2011. године. Оно што даје наду јесте чињеница да је дефинитивно превладало сазнање да развој индустрије и вишеструки раст извоза представљају темељ будуће стратегије привредног развоја Србије. Проблем је само што се у Србији планови ретко поклапају са реалним остварењима.

Иако је незапосленост у Србији, мерена методологијом МОР-а (слика 1) до 2008. године опадала, она је била најмање двоструко виша у односу на посматране земље. Запосленост је високо рангирана циљ економске политике сваке земље. Она је до те мере важна, да често прераста оквире економског и постаје приоритетни друштвени циљ. Уместо таквог приступа, економска политика је предност давала макроекономској стабилности, односно контролисаној инфлацији и стабилном курсу националне валуте. У условима недовољног раста, нејасне и потпуно неефикасне стратегије реструктурирања великих предузећа – носиоца развоја у претходном периоду - али и неефикасне приватизације, велики број радника је остао без посла.⁴

У 2008. години у Србији је било укупно запослено 1.999.476 лица. Према подацима Националне службе запошљавања 819.550 лица је тражило посао, а стварно незапослено је било 727.621 лице. Према подацима Анкете о радној снази (октобар 2008.) укупан број незапослених је био знатно нижи и износио је 457.205 лица. У 2008. стопа запослености је била 53,7%, а стопа незапослености 26,7% (НСЗ), односно 14,0% (АРС). Анкетна стопа незапослености активног становништва (15-64 године) се повећала са 14,7% (октобар 2008. године), на 17,4 % (октобар 2009. године).

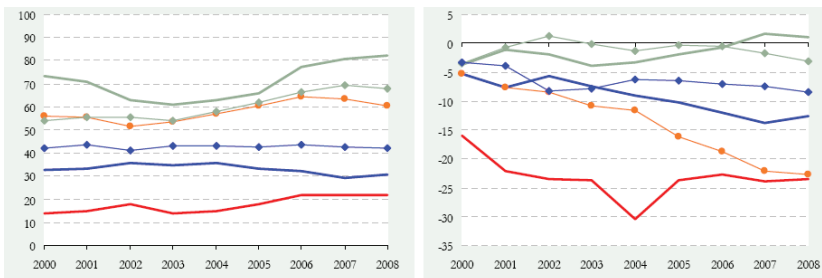
Међу запосленим, знатан број радника има формално запослење, али плату не прима од неколико месеци, па до не-

4 Љ. Савић, *Транзиција српске привреде – криза развоја индустрије*, (2008), ЦИД Економски факултет, Београд, стр.79.

колико година, или је привремено или повремено запослен.⁵ Реструктурирањем јавних предузећа, стечајем већине преосталих великих друштвених предузећа, без посла ће остати више десетина хиљада лица. Међу незапосленим у најтежој ситуацији се налазе млади који траже прво запослење, старији од 50 година који остану без посла и жене. Да ће смањење незапослености и даља бити најтежи економски проблем потврђује и чињеница да је у 2008. години запослено 61 хиљада радника,⁶ што значи да би при оваквом темпу годишњег запошљавања, за елиминисање тренутне незапослености, требало више од 10 година.

И поред високих стопа раста, учешће извоза роба и услуга у БДП-у Србије је тек у 2006. години прешло 20%. То је знатно ниже у односу на осталих 5 земаља, међу којима предњачи Мађарска (преко 80%), Словенија (близу 70%) и Бугарска (изнад 60%). Добри извозни резултати Мађарске и Словеније (слика 2) су резултат адекватне промене структуре њихових привреда и ефикасног прилагођавања увозној тражњи Европске уније. Насупрот њима понуда и структура српског извоза је потпуно неадекватна и значајно одступа од потреба ЕУ, у коју одлази више од половине извоза Србије.

Слика 2
Извоз роба и услуга и трговински биланс Србије и земаља у окружењу (% БДП-а)

Izvor: Konkurentnost i strukturne promene 2009, RZR, str. 1.

◆ Бугарска — Мађарска — Румунија
◆ Словенија ◆ Хрватска — Србија

5 Љ. Савић, *Економика индустрије*, (2010), ЦИД Економски факултет, Београд, стр. 299.

6 Статистички годишњак Србије 2009, стр. 102.

Четири од шест посматраних земаља су у последњој деценији бележиле константан дефицит трговинског биланса, док су Мађарска и Словенија у неколико година оствариле чак и мањи суфицит. Србија већ дуже време бележи константан и веома висок дефицит спољно-трговинског биланса, који је у 2008. години износио 11,9 милијарди долара, а далеке 1990. године свега 1,6 милијарди долара. Захваљујући девизним дознакама из иностранства, страним директним инвестицијама намењених куповини предузећа у процесу приватизације, новом задужењу и донацијама, дефицит текућег биланса нема тако драматичне размере као дефицит настао у спољно-трговинској размени са иностранством. Степен покривености увоза извозом у 2008. години (47,8%), је био драстично нижи него у 1990. години (77,3%). Текућа економска криза је незнатно поправила ситуацију (53% у периоду I-XI/2009), али је покривеност увоза извозом у Србији и даље веома ниска.

У свим плановима развоја после II светског рата, извоз је имао веома истакнуто место. У 2008. години извезено је за 11 милијарди долара, што је чинило 26,2% БДП-а. Повећање у односу на 2001. годину (1,9 милијарди долара) је шестоструко, али је извоз 2008. у односу на далеку 1990. годину (5,8 милијарди долара) порастао свега за 2 пута, што је у поређењу са неким земљама у транзицији, данас чланицама ЕУ, веома скромно.⁷ Примера ради извоз Чехословачке 1990. године је износио такође 6 милијарди долара, а 2008. чешки извоз је достигао 146 милијарди долара,⁸ што представља повећање од 24 пута.

Регионална усмереност извоза наше земље у последње две деценије значајно је измењена, јер је у 1991. години скоро 2/3 нашег извоза пласирано у развијене земље. У 2008. години преко половине извоза Србије је пласирано у земље ЕУ, а трећина у земље Централне и Источне Европе, уз напомену да је знатан део извоза 2008. године реализован у републике бивше Југославије, сада независне државе, што 1991. није третирано као извоз. Структура нашег извоза је у нескладу са нашим стратешким циљем уласка у ЕУ. Она је истовремено и индикатор кризе у којој се налази наша привреда, услед

7 Љ. Савић, *Економика индустрије*, (2010), ЦИД Економски факултет, Београд, стр. 389.

8 *Transition Report 2009.*, EBRD

чега је све теже задовољити високе захтеве тржишта ЕУ, тако да се наша извозна предузећа све више окрећу земљама где се још увек може пласирати наша недовољно конкурентна роба.

У 1991. години, најзначајнији трговински партнер наше земље је била Немачка у коју је пласирана четвртина укупног извоза. У три земље, Немачку СР, СССР и Италију 1991. године је одлазило преко половине (54%) нашег извоза. У 2008 години најзначајнији извозни партнер Србије је била Босна и Херцеговина у коју је извезено робе и услуга вредних 1,3 милијарде долара, што је чинило 12 % укупног извоза Србије. Црна Гора је била на другом месту са нешто мање од 1,3 милијарде долара извоза (11,8%), док су Немачка и Италија на трећем, односно четвртном месту по величини оствареног извоза. У ове четири земље, две бивше републике, сада самосталне државе, и две које су традиционално наши најзначајнији извозни партнери, у 2008. години, пласирано је 44,7% укупног српског извоза.

Извоз Србије карактерише изразито лоша структура, јер доминирају интермедијарни и производи намењени широкој потрошњи 78%, док је учешће капиталних производа веома ниско 16% (2008). У последњој деценији, аграрно-сировински производи ниског степена прераде су најзаступљенији, што је карактеристика структуре извоза најмање развијенијих земаља света. Најзначајније структурне промене робног извоза у нашој земљи у последње две деценије десиле су се у оквиру четири сектора. У 2008. години, двоструко је порасло учешће сектора хране и живих животиња, док је извоз машина, транспортних средстава и разних готових производа значајно смањен.

Пошто индустријска производња у последњој деценији остварује врло ниске стопе раста, сасвим је разумљиво зашто и српски извоз такође бележи скромне резултате. Очигледно је да озбиљнијег опоравка нашег извоза неће бити све док се не консолидује и опорави српска индустрија. С обзиром да су у процесу приватизације престала да постоје предузећа која су у претходним деценијама била лидери извоза, значајнији продор на инострана тржишта не треба скоро очекивати. За разлику од Србије, неке земље снажно подстичу извоз, спроводећи, између осталог и политику програмиране депресијације националне валуте. Креатори наше економске политике олако су прихватили нереалну претпоставку, да је

довољно обезбедити макро економску стабилност земље и да ће развој реалног сектора доћи сам по себи, истовремено упућујући снажну поруку грађанима Србије да јак (прецењени) динар значи и ефикасан рад владе, Због дугогодишњег запостављања развоја реалног сектора (индустрије и пољопривреде) и непостојања адекватних тржишних вишкова, суочавамо са болним сазнањем да српски извоз није значајније повећан иако је динар у првој половини 2010. године изгубио око 10 одсто вредности. И поред високог номиналног раста страних валута, динар неће битније реално ослабити, јер је у 2010. години дошло до знатнијег раста цена.

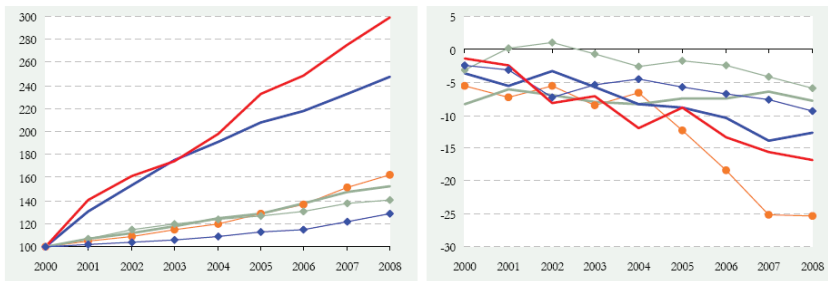
Већ неколико година најуспешнији српски извозник је US Steel из Смедерева. У 2008. години ова компанија је извезла разних производа у вредности од 1.448 милиона долара, што је чинило 13,2% укупног српског извоза. У исто време US Steel је увезао различите репроматеријале за 1.119 милиона долара, остваривши суфицит од 330 милиона долара. Имајући у виду слабе извозне перформансе српске привреде, сваки суфицит, односно у ширем смислу повећан извоз је добро дошао. Али, релативно добри извозни резултати US Stee-а су између осталог и резултат околности да ова компанија плаћа неколико пута нижу цену електричне енергије него што је она у Европи, да је цена радног сата вишеструко мања него што је она у њиховој фабрици у Словачкој, као и да је US Steel значајно редуковао прилично високе трошкове очувања животне средине. Са друге стране ова компанија, у оквиру интерфирмске сарадње, углавном извози производе нижих фаза прераде, што такође значајно умањује укупан ефекат оствареног извоза. И на крају, у оквиру матичне компаније српски US Steel, увек први трпи негативне последице укупног пословања компаније, што је нарочито дошло до изражаја са избијањем текуће економске кризе. Због смањење потражње за челиком и гвожђем, најпре су угашене високе пећи челичане у Смедереву, што се веома негативно одrazilo на индустријску производњу и извоз Србије у 2009. години.

По вредности извоза од 710 милиона долара, (6,5% укупног српског извоза) обојени метали су били на другом месту, али су 2008. годину ипак завршили са спољно-трговинским дефицитом од скоро 40 милиона долара. Извоз изнад 500 милиона долара у 2008. години је остварио и индустријски одсек одеће (552 милиона долара, 5% укупног изво-

за), уз значајан суфицит од 63 милиона долара. Извоз осталих седам одсека се кретао између 305 милиона долара (погонске машине и уређаји) и 479 милиона долара (поврће и воће). Три индустријска одсека (СМТК), који припадају групи значајних извозника, су истовремено забележили и висок дефицит спољно трговинске размене са светом. По висини дефицита предњаче електричне машине, апарати и уређаји (- 467 милиона долара), док је код одсека производи од метала, непоменути (- 188 милиона долара), и одсека разни готови производи, непоменути (- 137 милиона долара) минусни салдо био нешто скромнији.

У циљу бржег пораста извоза и промене његове структуре, неопходно је: стратегију експанзије извоза установити као основну стратегију развоја у наредном периоду; утврдити у којим производима наша земља располаже са компаративним предностима; предвидети потребне мере одговарајућих политика (аграрне, индустријске, спољно-трговинске) које ће подржавати спровођење изабране Стратегије; унапредити рад ресорног министарства, слично јапанском МИТИ-ју; стварати реалне основе за раст и пожељну измену структуре нашег извоза, реструктурирањем и развојем изабраних делатности привреде (агрокомплекс на пример), с обзиром да је наша извозна понуда недовољна и структурно неадекватна.

Слика 3
Инфлација и текући биланс Србије и земаља у окружењу

Извор: Конкурентност и структурне промене 2009, РЗР, стр. 1.

◆ Бугарска — Мађарска — Румунија
◆ Словенија ◆ Хрватска — Србија

И поред значајног смањења годишњих стопа инфлације, (слика 3) Србија је у протеклих осам година забележила изузетно висок кумулирани раст цена. Иако је макроекономска стабилност била у најужем фокусу економске политике земље, темпо раста цена у Србији је био знатно бржи у односу на осталих пет земаља.

Константан дефицит текућег биланса (слика 3) је трајна карактеристика свих шест земаља, осим Словеније у 2001 и 2002. години. Такође се може констатовати и дугорочна тенденција раста дефицита текућег биланса у бруто домаћем производу ове групе земаља. Бугарска је најслабије рангирана земља (-25%), са рапидним растом учешћа дефицита текућег биланса у БДП-у. Србија од 2005. такође има изразиту тенденцију раста дефицита текућег биланса у БДП-у, што је пре свега последица изабраног модела развоја, у коме је висок прилив страног капитала, омогућио вођење политике стабилног курса динара, независно од кретања домаћих цена и продуктивности рада, чинећи увоз знатно исплативијим бизнисом од извоза. Последица такве политике је веома скроман ниво српског извоза и хронично ниска покривеност увоза извозом, која у овом периоду није ни у једној години прешла више од 50 %.

Глобална конкурентност Србије

Имајући у виду релативно слабе перформансе развоја Србије у протеклих осам година, не треба да чуди што се Србија по индексу глобалне конкурентности, међу земљама у окружењу, налази при самом крају (табела 1). По висини индекса глобалне конкурентности у 2009. години, Србија је била на 93 месту у свету.⁹ Међу десет земаља из непосредног окружења боље смо ранжирани само од Албаније и Босне и Херцеговине. И што је још горе, међу околним земљама, једино су Србија, Хрватска и БиХ погоршале глобалну конкурентност у односу на претходну годину.

9 Према најновијем Извештају WEF-а Србија се налази на 96 месту.

Табела 1
Индекс глобалне конкурентности Србије и земаља у окружењу

	GCI ранг			БДП по 2008 (USD)
	2009	2008	промена	
Словенија	37	42	5	27.149
Мађарска	58	62	4	15.542
Црна Гора	62	65	3	6.509
Румунија	64	68	4	9.292
Хрватска	72	61	- 11	15.628
Бугарска	76	76	0	6.857
Македонија	84	89	5	4.657
Србија	93	85	- 8	6.782
Албанија	96	108	12	4.075
БиХ	109	107	- 2	4.625

Извор: *The Global Competitiveness Report 2009-2010., World Economic Forum, стр.13*

Посматрајући ранг земље према индексу глобалне конкурентности и висину БДП-а по становнику могло би се закључити да међу њима постоји значајна корелативна веза. Словенија и Мађарска су најбоље рангиране земље у окружењу, а истовремено имају и највиши БДП по становнику. То се вероватно односи и на Хрватску, али је она међу првима почела да осећа последице глобалне економске кризе, што се веома неповољно одразило и на снажан пад њиховог индекса конкурентности.

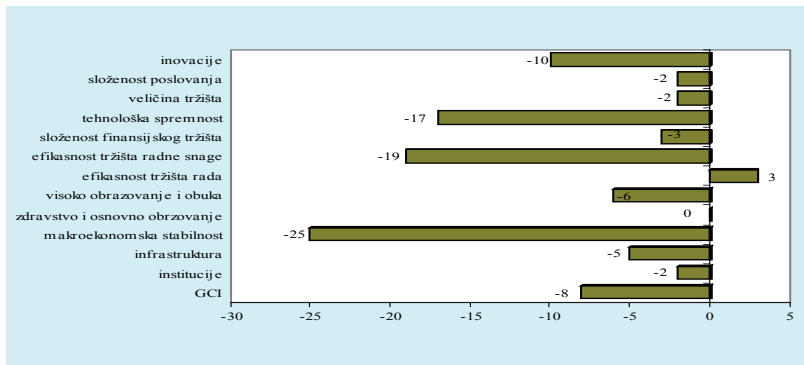
Глобални индекс конкурентности је пондерисани збир нивоа конкурентности појединих подиндекса. Какав је утицај међугодишњих промена у појединим областима (2008-2009) на кретање глобалног индекса конкурентности у Србији? Највећи пад ранга конкурентности је остварен у области макроекономске стабилности, упркос чињеници да је она била високо рангирана циљ наше економске политике у последњој деценији. Значајнији пад ранга конкурентности је забележен и код ефикасности тржишта радне снаге и технолошке спремности наше привреде. Сектор здравства и основног образовања није променио ранг, док је једино ефикасност тржишта рада поправила позицију у односу на 2008. годину.

Које су најкритичније области у Србији? Одлив мозгова, односно одлазак школованих и квалитетних кадрова у свет је најлошије рангиран сектор у Србији (132 место). Ве-

ома слабо је оцењена и висока концентрација српског тржишта (131 место), као и веома ниска ефикасност наше антимонополске политике (130 место). Јака и широко распрострањена државна регулатива (129 место) је идентификована као значајна препрека подизању општег нивоа конкурентности Србије. Наша земља веома мало чини на заштити права малих акционара (128 место) и увођењу нових технологија у предузећа (125 место). Српско судство је веома неефикасно а правни спорови трају предуго (124 место). Стопа националне штедње је веома ниска (123 место), а српска инфраструктура се налазу у врло лошем стању (122 место).

Слика 4

Промене ранга показатеља конкурентности Србије (2008-2009)

Извор: *Конкурентност и структурне промене 2009, РЗР, стр. 3.*

Према индикаторима Европске банке за обнову и развој, напредак Србије у кључним реформама у периоду 2001-2009 је очигледан, пошто су вредности свих индикатора у 2009. или више или најмање исте као у 2001. години. Појединачно посматрано релативно добри резултати су остварени у сектору либерализације цена, трговинском и девизном систему и приватизацији малих предузећа, јер се одговарајући индикатори у Србији и у једној и у другој години значајно поклапају са просеком посматране групе земаља из нашег непосредног окружења.

Табела 2
EBRD транзициони индикатори

Србија		Бугарска		Румунија		Хрватска		Македо- нија		БиХ		Словенија		просек	
2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009	2001	2009
Приватизација великих предузећа															
1,0	2,7	3,7	4,0	4,0	3,7	3,7	3,3	1,0	2,7	3,7	4,0	4,0	3,7	3,7	3,3
Приватизација малих предузећа															
3,0	3,7	3,7	4,0	3,7	3,7	4,3	4,3	3,0	3,7	3,7	4,0	3,7	3,7	4,3	4,3
Управљање и реструктурирање предузећа															
1,0	2,3	2,3	2,7	2,0	2,7	2,7	3,0	1,0	2,3	2,3	2,7	2,0	2,7	2,7	3,0
Политика конкурентности															
1,0	2,0	2,3	3,0	2,3	2,7	2,3	3,0	1,0	2,0	2,3	3,0	2,3	2,7	2,3	3,0
Либерализација цена															
4,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,0	4,0	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,0	4,0
Трговински и девизни систем															
2,7	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	2,7	4,0	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3	4,3

Извор: EBRD Transition report 2009.

Најмањи напредак је постигнут у оквиру политике конкурентности и у приватизацији великих предузећа. Иако је Србија доста учинила на регулацији тржишне конкуренције, доношењем одговарајућег Закона и формирањем Комисије за заштиту конкуренције, на српском тржишту су још увек присутне јаке олигополске структуре, које веома озбиљно суспендују тржишна правила пословања, што има за последицу релативно више цене производа него у окружењу и рђаву заштиту основних прва потрошача. Од 17 великих јавних предузећа, Србија је до сада приватизовала само једно (НИС), док за остала још увек не постоји довољно јасна стратегија приватизације. Није много боља ситуација ни са великим индустријским предузећима, која су била носиоци развоја, извоза и запослености у послератном развоју Србије. Мањи број је успешно приватизован, док више десетина ових предузећа годинама веома лоше послује. Нејасна стратегија у приватизацији ових предузећа ће вероватно пре или касније за већину њих значити стечај, односно престанак даље производње.

Заостајање на подручју конкурентности је последица и веома наглашене примене неолибералне доктрине, по којој је брзина промена и то посебно у домену приватизације, требало да буде довољан покретач за ефикасност привреде.¹⁰ Од

10 Б. Церовић, „Србија у транзицији и кризи“, у Зборнику *Транзиција у Србији*

политике конкурентности се очекује да обезбеди елиминисање баријера за улазак нових предузећа на тржиште, ограничење тржишне моћи постојећих предузећа и либерализацију трговине. Како показују подаци из табеле 2 значајан напредак је учињен у либерализацији трговине, док су у друга два сегмента остварени резултати врло скромни.

Процес спровођења реформи од 2001 године, које су биле у функцији поправљања конкурентности српске привреде је кренуо веома енергично. Због познатих догађаја, у 2003. години је дошло до застоја и успоравања реформи. Бројне анализе показују да редослед спровођења и усклађеност реформи нису биле довољно добро укомпоноване. Наша земља је предњачила у једнократним и реформама које су биле релативно једноставне за спровођење – приватизација и либерализација – а била је врло спора и недовољно ефикасна у реализацији дугорочних структурних реформи, које су се односиле на конкурентност тржишта и уређења институција.

Како повећати конкурентност српске привреде?

Привреда Србије је ценовно неконкурентна у односу на најважније спољно-трговинске партнере, јер је ефективни девизни курс динара и поред извесне депресијације још увек значајно прецењен. Удео српске извозне понуде на ранијим тржиштима је преполовљен, а специјализација српског извоза је изразито ниска. Због рапидног смањења броја запослених у индустрији, просечна годишња стопа раста продуктивности рада је знатно виша од стопе раста индустријске производње, али је нижа од стопе раста јединичних трошкова рада, што неповољно делује на конкурентност српске индустрије. Иако је индекс продуктивности рада по запосленом – према паритету куповне моћи – 2008. године достигао 59,5% просека ЕУ, наша продуктивност рада је и даље међу најнижим у Европи. Позитиван утицај на пораст продуктивности рада а тиме и на побољшавање конкурентности остварила су мала и средња предузећа, док су велика предузећа због релативно високих трошкова рада, имала неповољан утицај на укупну конкурентску способност српске привреде.

и глобална економска криза, НДЕ, АЕН, Економски факултет, Београд, 2009, стр. 16.

Пораст продуктивности рада и подизање међународне конкурентности мора постати један од најважнијих циљева привредног развоја Србије у наредном периоду, што подразумева и доношење сасвим другачије стратегије привредног развоја. Независно од тога шта буду наши стратешки правци развоја, будућа стратегија мора бити извозно оријентисана. Светска искуства говоре да су ефикаснији и успешнији привредни развој имале земље које су на средњем нивоу привредног развоја стратегију супституције увоза – која је доминантно окренута домаћем тржишту – замениле стратегијом експанзије извоза. Такву стратегију су примењивале земље познате као азијски тигрови, а у новије време најбољи пример таквог развоје јесте Кина, која већ скоро две деценије бележи двоцифрену стопу раста, уз веома високе девизне резерве, огроман прилив страних директних инвестиција, енорман раст извоза и константни суфицит у трговини са високо развијеним земљама.

Озбиљније поправљање конкурентности српске привреде није могуће очекивати без радикалније промене привредне структуре Србије. Због неадекватног модела развоја и приватизације који је примењиван у протеклој деценији, рапидно је смањено учешће индустрије у структури бруто додате вредности, односно бруто домаћег производа. Што је још важније, та веома неповољна тенденција се и даље наставља. Убрзана терцијаризација српске привреде, има за резултат веома спор раст извоза, кога, да ствар буде још гора, карактерише доминантна продаја сировина и производа ниског степена обраде.

У циљу поправљања конкурентности у наредном периоду, неопходно је озбиљније радити на спровођењу 13 препорука Републичког завода за развој, које су назначене у већ помињаном истраживању Конкурентност и структурне промене 2009. године.

- повећати издвајање за образовање, истраживање и развој
- прилагодити образовне профиле и уписну политику потребама привреде
- побољшати образовање и стручно усавршавање наставног кадра

- ефикасно спроводити антимонополску политику
- спровести „сечу” административних прописа
- реформисати јавни сектор и предузетничко окружење
- подстицати увођење међународно признатих стандарда
- подстицати развој динамичких предузећа у индустрији
- реструктурирати и приватизовати јавна предузећа
- јачати институционални капацитет јавне управе и професионализам
- интернационализовати мала и средња предузећа (МСП)
- унапредити квалитет пословног сектора, иновација и доступност најновијих технологија
- подстицати развој high tech индустрија

Закључак

Неспорно је да је Србија у последњој деценији остварила запажене резултате, посебно ако се они мере висином стопе раста БДП-а. То се ипак не може означити као спектакуларан раст, као што је на пример био у Кини (двоцифрене стопе раста више деценија), који би значајније померио Србију из групе најмање развијених земаља Европе. Остварене стопе раста су биле недовољне, имајући у виду и чињеницу да је стартна основа у 2001. години била изразито ниска, као и обећања, али и очекивања грађана након познатих октобарских промена. Са друге стране модел привредног развоја, углавном темељен на неолибералној доктрини је продуковао бројне, делом наслеђене, али и неке сасвим нове проблеме. Развој српске привреде је пресудно зависио од прилива страног капитала. Расположиви подаци показују да је по основу новог задужења (24,5 милијарди долара), дознака наших грађана који живе у свету (23 милијарде долара), страних директних инвестиција (15,5 милијарди долара), донација (3,6 милијарди долара) и прихода од приватизације (2,5 милијарди долара), од 2001. до 2008. године у Србију ушло 69 милијарди долара, не рачунајући остварене приходе од извоза (41 милијарда долара).

Највећи део капитала је отишао на развој услуга, док је реални сектор био потпуно запостављен. Неадекватан модел приватизације је окончао уништење српске индустрије, започето у претходној деценији. Покретач привредног раста је био огроман увоз (2008. године скоро 23 милијарде долара). Најдинамичнији развој су бележиле делатности које су биле у функцији реализације огромних количина увезене робе (набавка, превоз, осигурање, продаја и финансирање). Глобална економска криза је озбиљно редуковала прилив страног капитала, што је хронично навикнута и зависну српску привреду довело пред непремостиве тешкоће.

Више нема дилеме да се модел развоја мора мењати. Али његова промена није резултат планског одабира дугорочне стратегије развоја у наредном периоду, већ пре свега последица краха текућег модела привредног развоја. Озбиљни и бројни проблеми српске привреде (огромна незапосленост, висок и константан дефицит спољно-трговинског биланса, висока јавна потрошња, висок и растући спољни дуг), као и закаснило, споро и недоследно спровођење транзиционих реформи су кризно наметнули потребу тражења другачијих и ефикаснијих решења. Нажалост, Србија је дефинитивно пропустила прилику да у условима значајног прилива страног капитала и светске коњуктеуре спроведе болне, али неминовне транзиционе реформе и учини радикалнији корак на свом европском путу. То ће у наредним годинама бити много теже.

Ефекти досадашњег развоја Србије се најбоље могу сагледати према месту Србије на листи глобалног индекса конкурентности земаља света. У 2009. години према Извештају Светског економског форума (WEФ), Србија је заузимала 93 место (према најновијем Извештају 96 место), што је нажалост било за 8 места слабије него претходне године. Иза нас су биле само Босна и Херцеговина и Албанија. Изразито ниска глобална конкурентност Србије је последица одласка школованих и квалитетних кадрова у свет, високе концентracије српског тржишта, ниске ефикасности антимонополске политике, недовољне заштите права малих акционара, спорог увођења савремених технологија, предугог трајања правних спорова, ниске стопе националне штедње и веома лошег стања српске инфраструктуре.

Да би се значајније поправила глобална конкурентност Србије, и стекли повољнији услови за убрзање европског пута Србије, неопходно је укупан образовни систем прилагодити потребама савременог привредног развоја, ефикасно спроводити анти монополску политику, ослободити се непотребних административних прописа, спровести корени-ту реформу јавног сектора, реструктуирати и приватизовати јавна предузећа, увести међународне стандарде, стварати услове за динамичан развој high tech индустрија, унапређивати квалитет пословног сектора, иновација и доступност најновијих технологија.

Литература

- Б. Церовић, „Србија у транзицији и кризи“, (2009) Зборник *Транзиција у Србији и глобална економска криза*, НДЕ, АЕН, Економски факултет, Београд.
- Индустрија Србије 2008*, (2009), Републички завод за развој, Београд.
- Конкурентност и структурне промене 2009*, (2009), Републички завод за развој, Београд.
- Љ. Савић, *Транзиција српске привреде – криза развоја индустрије*, (2008), ЦИД Економски факултет, Београд.
- Љ. Савић, *Економика индустрије*, (2010), ЦИД Економски факултет, Београд.
- С. Стаменковић, М. Ковачевић, В. Вучковић, И. Николић и М. Бушатлија, „Економска политика у 2010. години: ка новом моделу равнотеже“, Зборник Економска политика Србије у 2010., НДЕ, АЕН, Економски факултет, Београд.
- Статистички годишњак Србије 2009.*, Републички завод за статистику, Београд.
- Transition Report 2009.*, EBRD
- The Global Competitiveness Report 2009-2010.*, World Economic Forum
- <http://webrzs.stat.gov.rs/axd/drugastrana.php>

Ljubodrag Savic

*COMPETITIVENESS OF THE SERBIAN
ECONOMY AS A PREREQUISITE FOR
JOINING THE EUROPEAN UNION*

Summary:

For several decades, entering the European Union has been given serious consideration in Serbia. Despite being active in recent work to meet the criteria laid down for the countries that want to become the EU member states, Serbia is currently on its half way. Although the Stabilization and Association Agreement, which was signed at the end of last year, hasn't been ratified by a most EU member state, Serbia has been applying it unilaterally since January 1st, 2010. The next step is obtaining the status of a candidate country. On this long and demanding way, our country is facing numerous and seemingly insurmountable obstacles related to the definition of the final status of Kosovo and cooperation with the Hague Tribunal.

Economic development of Serbia, which is based on foreign capital inflow, is seriously slowing down, thus revealing numerous and large structural problems which were not adequately solved by applying transitional reforms in the last decade. The majority of our current difficulties (negative GDP growth rate, huge and constant deficit in foreign trade exchange, severe unemployment rate, state budget deficit, substantial and mounting foreign debt etc) are ultimately the consequence of extremely low competitiveness of the Serbian economy.

In answering the question how to increase the competitiveness of the Serbian economy as an indispensable prerequisite to develop more efficiently and to accelerate Serbia's journey into the European Union, we will first evaluate transitional effects of the past development and global competitiveness of Serbia and some neighbouring countries. Then, we will analyze the basic causes of Serbia's weak global competitiveness, and in the conclusion we will consider possible measures for its more radical and more rapid improvement.

Key words: development, transition, structural changes, competitiveness, EU membership

